

Ва ўмовах вайны

Развіццё беларускай культуры ў 1914–1918 гадах

Мікалай ШЧАЎЛІНСкі,
кандыдат гістарычных
навуц, дацэнт

Амаль з самага пачатку Першай сусветнай вайны 28 ліпеня 1914 года ў заходніх, у тым ліку беларускіх, губернях прыфрантавой паласы Паўночна-Заходняга фронту было ўведзена ваеннае становішча. У сувязі з гэтым значныя паўнамоцтвы перадаваліся ў рукі ваенных. Уладамі, апроч іншых абмежаванняў для насельніцтва, быў уведзены строгі кантроль над перыядычным друкам і культурнымі ўстановамі.

Пастановы, выдадзеныя ў гэты час, падкрэслівалі, што ўсе асобы, у тым ліку і цывільнае насельніцтва, «падлягаюць ваеннаму суду і пакаранню па законах ваеннага часу аж да смяротнай кары: 1) за бунт супраць вярхоўнай улады; 2) наўмысны падпал...» [1, л. 59] і г.д. Без дазволу вайсковага начальства забараняўся продаж насельніцтву газет і кніг [2, с. 596].

У гэтых умовах праводзіць якую-небудзь культурна-нацыянальную работу было вельмі цяжка. Набліжэнне расійска-германскага фронту, ваенныя дзеянні на тэрыторыі Беларусі, добраахвотныя і прымушаныя ўцёкі сотняў тысяч людзей на ўсход яшчэ больш пагоршылі сітуацыю: восенню 1914 года вымушаны быў спыніць сваю дзейнасць часопіс «Лучынка», у студзені 1915 года – «Саха», 30 ліпеня 1915 года – газета «Беларус», а праз тыдзень выйшаў апошні нумар газеты «Наша ніва» [3, с. 100].

Аднак, нягледзячы на цяжасці ваеннага часу – увядзенне ваеннага становішча, фізічныя і матэрыяльныя страты, мабі-

лізацыю і бежанства, беларуская справа не памерла. Яшчэ ў пачатку 1915 года царскі ўрад дазволіў на Беларусі яўрэйскі і польскі бежанскія камітэты, а з красавіка 1915 года пачала працу створаная ў Вільні дабрачынная арганізацыя «Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны», старшынёй якой быў абраны Вацлаў Іваноўскі [4, л. 1]. Асноўным напрамкам яе дзейнасці было стварэнне пунктаў харчавання, інтэрнатаў, дзіцячых дамоў, аказанне медыцынскай дапамогі бежанцам.

Пасля акупацыі нямецкімі войскамі восенню 1915 года заходняя частка Беларусі невялікая група беларускіх дзеячаў, што засталіся ў акупіраванай Вільні, працягвала культурна-нацыянальную работу ў новых умовах. Ужо восенню 1915 года ў горадзе пачаў дзейнічаць Беларускі народны камітэт, які выказваўся за незалежнасць Беларусі і Літвы і адраджэнне ВКЛ. Аднак створаная ім для практычнага вырашэння гэтай задачы Канфедэрацыя Вялікага Княства Літоўскага па аб'ектыўных і суб'ектыўных прычынах распалася [5, с. 239]. У чэрвені 1916 года беларускія дзеячы дамагліся афіцыйнага прызнання беларускай мовы нямецкімі акупацыйнымі ўладамі [6, л. 353]. На беларускай мове сталі друкавацца пашпарты, заклікі, брашуры. У гэтым жа годзе на акупіраванай частцы Беларусі было адкрыта каля 50 школ [7, с. 18], а ў 1917-м – ужо 126 беларускіх школ [8, с. 26]. У студзені 1916 года пачала выдавацца беларуская газета «Гоман», якая адыграла вельмі важную ролю ў нацыянальна-культурным адраджэнні беларускага народа. Значнай

ПРА АўТАРА

ШЧАЎЛІНСкі Мікалай Барысавіч.

Нарадзіўся ў 1955 годзе ў п. Дзяржынск (з 2003 года – Раманаў) Жытомірскай вобласці (Украіна).

У 1991 годзе скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, у 1995 годзе – аспірантуру БДУ.

З 2000 года – выкладчык кафедры гісторыі, сусветнай і айчыннай культуры Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта.

Кандыдат гістарычных навуц (2000), дацэнт (2009).

Аўтар больш як 70 навуковых работ, у тым ліку дзевяці манаграфій.

Сфера навуковых інтарэсаў: грамадска-палітычнае развіццё Беларусі ў пачатку XX стагоддзя; беларускі нацыянальны рух у гады Першай сусветнай вайны; гісторыя стварэння і развіцця грамадзянскай авіяцыі Беларусі.

нацыянальнай і культурнай самастойнасці Беларусі, вітала Лютаўскую рэвалюцыю, выступала за культурна-нацыянальную і дзяржаўную аўтаномію Беларусі ў складзе будучай дэмакратычнай федэратыўнай Расіі [5, с. 240–241].

У справе пашырэння і паглыблення самасвядомасці беларускага народа моцным сродкам з’яўляўся тэатр. У красавіку 1917 года ў Мінску па ініцыятыве выдатнага дзеяча нацыянальнай культуры І. Буйніцкага было заснавана «Першае беларускае таварыства драмы і камедыі». Яго кіраўнікі – Усевалад Фальскі і Фларьян Ждановіч. Акрамя драматургаў, у склад таварыства ўваходзілі Антук Крыніца, Янка Беларус, Паўліна

Мядзёлка, Вера Тарасік, Генрых Грыгоніс, Уладзіслаў Галубок і іншыя [11, с. 6].

У 1918 годзе палітычная сітуацыя змянілася: у выніку наступлення нямецкіх войскаў у лютым – сакавіку больш за $\frac{2}{3}$ тэрыторыі Беларусі, уключаючы Мінск, апынулася пад уладай германскіх акупантаў. У гэтых складаных абставінах беларускія дзеячы працягвалі спробы адраджэння беларускай дзяржаўнасці. 21 лютага 1918 года Выканаўчы камітэт Савета Усебеларускага з’езда надаў сабе ўладныя паўнамоцтвы, стварыў урад – Народны сакратарыят і паведаміў аб гэтым у дзяржаўным дэкрэце, названым Першай Устаўной граматай. Затым, 9 сакавіка таго ж года, у акупіраваным Мінску Выканаўчы камітэт з’езда выдаў Другую Устаўную грамату, якой абвешчалася Беларускай Народнай Рэспубліка (БНР), а выканкам пераўтвараўся ў Раду БНР [12, л. 100]. Трэцяй Устаўной граматай, выдадзенай Радай БНР 25 сакавіка, Беларускай Народнай Рэспубліка абвешчалася незалежнай [12, л. 100]. Аднак магчымасці рэалізацыі ідэй нацыянальнай свабоды і дзяржаўнай самастойнасці істотна абмяжоўваліся палітыкай кайзераўскай Германіі, якая займала пазіцыю непрызнання БНР.

Нягледзячы на гэта, у пачатку красавіка Народны сакратарыят абвясціў беларускую мову дзяржаўнай і афіцыйнай мовай БНР. Усе акты, дакументы і перапіска ўрадавых устаноў павінны былі весціся толькі па-беларуску [13, с. 45–46]. Разам з мовай Народны сакратарыят вялікае значэнне надаваў стварэнню нацыянальнай школы. У 1918 годзе ў зоне нямецкай акупацыі дзейнічала больш за 350 беларускіх пачатковых школ. У мястэчку Свіслач працавала настаўніцкая семінарыя, у Слуцку, Будславе, Мінску, Навагрудку, Гародні – беларускія гімназіі. 3 красавіка 1918 года ў Мінску адкрылася Беларуска дзяржаўная кансерваторыя [14, с. 24].

Пэўныя здабыткі займела і беларускае кнігадрукаванне. У Мінску было заснавана выдавецкае таварыства «Заранка», якое займалася выданнем кніг для пачатковай школы, студэнтаў і вучняў вышэйшых школ, а таксама для шырокай публікі. Акрамя таго, у горадзе з 1917 года працавала выдавецтва «Вольнай Беларусі», якое ў 1918 годзе выпусціла пяць кніг. Даволі добра была пастаўлена справа выдання школьных падручнікаў у Вільні. Тут трэба адзначыць

УСТАЎНАЯ ГРАМАТА

РАДЫ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ.

Год назад народы Беларусі разам з народамі Расіі скінулі ярмо расійскага царызму, які найцяжэй прыціснуў бы Беларусі; ні пытаючыся народу, он укінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія.

Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, скідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасці, якое гвалтам накінулі расійскія цary на наш польны і нізалежны край.

Ад гэтага часу Беларускай Народнай Рэспубліка абвешчаецца **Нізалежнай і Вольнай Дзяржавай**. Самі народы Беларусі, у асобі сваёй **Устаноўчага Сойму**, настановаў аб будучых дзяржаўных з’вязях Беларусі.

На mocy гэтага трацяць сілу усе старыя дзяржаўныя з’вязі, якія далі магчымасць чужому ураду падпісаць і за Беларусь трактат у Верэсці, што забівае на смерць беларускі народ, дзелячы зямлю яго на часткі.

На mocy гэтага урад Беларускай Народнай Рэспублікі мае увайсці ў адносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзіць тую частцыну **Верэсцейскага Трактата**, якая датычыць Беларусі, і падпісаць міравую умову з усімі наваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбонную перавагу беларускі народ, а імя: **Магілёвшчына, Беларуска частка Меншчыны, Гродзеншчыны (з Гроднай, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарніговшчыны і сумежныя часткі суседніх губерняў, заселеныя беларусамі**.

Беларуская Народная Рэспубліка палцвёрджывае усе тыя правы і вольнасці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаны **Устаўной Граматай ад 9 сакавіка 1918 года**.

Абвешчаючы аб нізалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што **усе любячыя волю народы** дапамогуць беларускаму народу у поўнай меры здзейсніць яго палітычна-дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі.

Дана у Мінску-Беларускім
25 сакавіка 1918 году.

плённую працу Вацлава Ластоўскага, які толькі ў 1918 годзе падрыхтаваў і выдаў дзевяць кніжак. У Вільні таксама працавала друкарня М. Кухты, якая выдала «Беларускую граматыку для школ» Браніслава Тарашкевіча [15, л. 194].

Вялікай падзеяй у культурным жыцці беларусаў стала правядзенне ў маі – жніўні 1918 года гісторыка-этнаграфічнай выстаўкі «Вільня – Менск». Як паведамляла газета «Беларускі шлях», «выстаўка варта таго, каб на яе паглядзелі ўсе, хто любіць нашу мінуўшчыну з яе цэннымі памяткамі» [16]. Там экспанаваліся рэчы, датаваныя аж 1000 годам. Гэта – сцягі, крыжы, гербы беларускіх князёў. Асаблівую ўвагу звярталі на сябе знакаміты «Літоўскі статут», надрукаваны па-беларуску ў 1588 годзе, рыцарскі меч XV стагоддзя, мундзір афіцэра Літоўскага ўланскага палка, штандары Вільні і Трокскага замка.

Шырокага развіцця дасягнуў перыяд друк. У Мінску па-ранейшаму працягвала сваю дзейнасць газета «Вольная Беларусь». Акрамя яе, выходзілі газета «Беларускі шлях» – орган Менскага беларускага прадстаўніцтва, часопіс «Варта». Усяго ў 1918 годзе пад кантролем Народнага сакратарыята выдавалася больш за 14 газет і часопісаў.

Такім чынам, развіццё беларускай нацыянальнай культуры ва ўмовах Першай сусветнай вайны мела і пэўныя поспехі. Важную ролю ў кансалідацыі беларускага наро-

да адыгралі такія арганізацыі, як Беларускі народны камітэт, «Беларуская хатка», Таварыства беларускай культуры і інш. Упершыню ў гэты перыяд быў створаны Беларускі нацыянальны тэатр, шырокае развіццё атрымалі перыёдыка, кнігадрукаванне, тэатральная самадзейнасць. Усё гэта садзейнічала ўздыму самасвядомасці беларусаў, заклікала іх да актыўнай працы на карысць свайго краю. ─

ЛІТАРАТУРА

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Фонд 705. – Воп. 1. – Спр. 27.
2. Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. – Т.2: Беларусь у перыяд капіталізму (1861–1917 гг.). – Мінск, 1972. – 688 с.
3. Гніламёдаў, У.В. Янка Купала. Новы погляд: дапам. для настаўніка / У.В. Гніламёдаў. – Мінск: Народная асвета, 1995. – 176 с.
4. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Фонд 3. – Воп.1. – Спр. 101.
5. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі / С.А. Парашкоў. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 444 с.
6. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 599.
7. Турачак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Ю. Турачак. – Мінск: Беларусь, 1993. – 236 с.
8. Турачак, Ф. Белорусское движение: очерк истории национального и революционного движения белорусов / Ф. Турачак. – М.: Госиздат, 1921. – 144 с.
9. Савёнак, А. Калісьці ў Мінску / А. Савёнак // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 12. – С.17–19.
10. Вучыцельскі саюз // Вольная Беларусь. – 1917. – 3 жн.
11. Нефед, В. Становление белорусского советского театра / В. Нефед. – Минск, 1965. – 352 с.
12. НАРБ. – Фонд 325. – Воп.1. – Спр. 21.
13. Калубовіч, А. Крокі гісторыі: даследаванні, артыкулы, успаміны / А. Калубовіч. – Беласток; Вільня; Менск, 1993. – 288 с.
14. Мазец, В.Г. Беларускі нацыянальна-культурны рух ва ўмовах нямецкай акупацыі (1917–1918 гг.) / В.Г. Мазец // Гуманітарна-эканамічны веснік. – 1998. – № 4. – С. 22–27.
15. НАРБ. – Фонд 325. – Воп. 1. – Спр. 19.
16. Вільня – Менск // Беларускі шлях. – 1918. – 15 чэрв.

ПОДПИСКА НА ЖУРНАЛ

Идет подписка на «Беларускую думку» на II полугодие 2016 года!

«БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА»

74938 – ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ПОДПИСКА.

Стоимость: 1 мес. – 23 900 руб., 3 мес. – 71 700 руб.,
6 мес. – 143 400 руб.

749382 – ВЕДОМСТВЕННАЯ ПОДПИСКА.

Стоимость: 1 мес. – 63 200 руб., 3 мес. – 189 600 руб.,
6 мес. – 379 200 руб. (включая НДС).

**СТОИМОСТЬ ЖУРНАЛА ПО ПОДПИСКЕ –
ПОЧТИ В 2 РАЗА НИЖЕ РОЗНИЧНОЙ**